

Asia: VN/8830/2019

Lausuntopyyntö selvityksestä usean kielen merkitsemisestä väestötietojärjestelmään

Lausunnonantajan lausunto

Selvityksessä on arvioitu vaikutuksia kieliryhmiin. Mitä muita mahdollisia vaikutuksia usean kielen merkitsemisellä väestötietojärjestelmään olisi kieliryhmiin. Pyydämme teitä erottelemaan vastauksessanne malli A:n ja malli B:n arvioidut vaikutukset.

Viittomakielet eivät kuulu useimpien eurooppalaisten tai kansainvälisten sopimusten piiriin eikä niitä koskeva säätely ole kotimaassakaan laajaa. Viittomakielten kannalta merkittävimmät säännökset löytyvät viittomakielilaista (359/2015) ja YK:n yleissopimuksesta vammaisten henkilöiden oikeuksista. Selvityksessäkin viittomakieliä on kuvailtu melko kapeasti. Suomessa käytetään kansallisten viittomakielten eli suomalaisen ja suomenruotsalaisen viittomakielen lisäksi jonkin verran myös muita viittomakieliä.

Viittomakielen käyttö ja (kuulo)vammaisuus kytkeytyvät jakamattomasti toisiinsa. Arviomme mukaan tämä kytkös vaikeuttaa viittomakielen merkityksen ymmärtämistä ja vähentää viittomakielten arvostusta itsenäisinä kielinä. Viittomakieleen liittyvät asiat käsitellään useimmiten vammaiskysymyksien joukossa, mutta kielelliset oikeudet ovat alkaneet saada painoarvoa vammaissektorilla vasta viimeisen kymmenen vuoden aikana.

Viittomakieleen liittyvä tietoisuus on heikkoa, joten vammaisuuden perusteella rakentuneessa palvelujärjestelmässä viittomakielen merkitys jää usein katveeseen. Tämä usein estää perusoikeuksien toteutumisen, sillä tosiasiallinen pääsy oikeuksiin edellyttää ensinnäkin tiedonsaannin mahdollisuuksia ja toiseksi toimivaa vuorovaikutusta viranomaisen, palveluntuottajan tai muun ympäröivän yhteiskunnan kanssa. Esimerkiksi useissa ministeriöiden kieliasioihin liittyvissä selvityksissä viittomakielet loistavat poissaolollaan. Yksilötasolla tämä saa viittomakielisen henkilön tuntemaan itsensä ja kielensä arvottomaksi.

Selvityksen malli A ja sen pohjalta kehitettävät mahdollisuudet merkitä väestörekisterijärjestelmään useampia kieliä vaikuttavat liiton mielestä kannatettavilta. Kun viittomakielet näkyisivät kielivalikossa yhtenä tasavertaisena vaihtoehtona ja sen jälkeen automaattisesti kansallisissa kieliä koskevilla tilastoilla, viranomaisten tietoisuus viittomakielistä lisääntyisi viittomakielilain tarkoittamalla tavalla. Tämä puolestaan lisäisi vähitellen kielellisten oikeuksien huomioimista arkielämän palveluissa.

Arviomme mukaan kaksi- ja monikielisyyden parempi tunnistaminen helpottaisi erityisesti jännitteistä tilannetta viittomakielen käytön tarpeellisuudesta käytävässä ns. ”kielivalinta”-keskustelussa. Tällä hetkellä vallitsevassa yksi- ja yhtenäiskielisyyden kulttuurissamme eniten kärsivät kuurot ja kuulovammaiset lapset. Perustelut: Kuuroista ja kuulovammaisista lapsista yli 90 % syntyy perheisiin, joissa vanhemmat ovat normaalikuuloisia eikä perheessä ennestään käytetä viittomakieltä. Viittomakielet ovat maailmassa ainoita kieliä, jotka eivät periydy vanhemmilta lapsille automaattisesti, vaan ne tuodaan perheeseen ulkoa päin yhteiskunnan tuottamana palveluna perheen hakemuksesta. Nykyinen kuulon kuntoutuksen toimintamalli ei kannusta viittomakielen käyttöön, joten perheille saattaa olla epäselvää se, mikä heidän lapsensa kielellinen status on ja jopa se, kuka siitä päättää. Kuulon kuntoutuskäytänteissä viittomakielen käyttöä ei suositella, joten perheet eivät välttämättä saa vammaispalveluista tarvitsemiaan palveluja, kuten viittomakielen opetusta. Kun järjestelmä tunnistaisi kaksi- ja monikielisyyden normaaliksi ilmiöksi, viittomakielen käyttöön liitetyt epäilyt mahdollisesti hälvenisivät, jolloin perheet saisivat opetusta ja lapsi saisi mahdollisuuden kaksikielisyteen. Asia on monisyinen ja perheille on suunnattava riittävästi tukea, jotta heillä vapautuisi voimavaroja uuden kielen opetteluun. Tämän kehityskulun tuloksena maassamme olisi ehkä vähemmän lapsia, joilla ei ole mitään toimivaa kieltä.

Tilanne on toinen niissä perheissä, joissa viittomakieltä käytetään. Viittomakielisille vanhemmille syntyvien normaalikuuloisten ns. coda-lasten kaksi- tai rinnakkaiskielisyyttä ei yleensä tunnisteta (coda on lyhenne englanninkielisestä ilmauksesta child(ren) of deaf adult). Kaksikielisyyttä ei myöskään tunnusteta, vaan usein ympäristössä tai viranomaisten taholta tuetaan ainoastaan puhutun kielen kehitystä, joka lapsella valtaväestön silmin katsottuna ”onneksi” on – näin välttyään ylimääräisiltä tehtäviltä ja kustannuksilta, mutta samalla tullaan asettaneeksi viittomakieli alempaan asemaan.

Muihin perusopetuksen kieliryhmiin verrattuna coda-oppilaiden tilanne ei ole yhdenvertainen. Varhaiskasvatuksessa sekä esi- ja perusopetuksessa coda-oppilaan oikeus käyttää viittomakieltä sekä viittomakielen opetus äidinkielenä ovat hyvän tahdon varassa, sillä tämänhetkinen lainsäädäntö ei tunnista ei-vammaista oppilasta viittomakieltä käyttäväksi. Monikielisten coda-lasten tilanne on vielä edellä kuvattua mutkikkaampi. Etenkin se, ettei lapsen kieliä tarvitsisi järjestää hierarkkisesti (kuten mallissa B tarvitsee), lisäisi ajanoloon tietoisuutta tämän lapsiryhmän erityispiirteistä ja kielellisistä tarpeista.

Viittomakieltä käyttävien aikuisikäisten kohdalla kahden äidinkielen ja niiden lisäksi asiointikielen (suomen tai ruotsin) valitseminen ei todennäköisesti toisi suurta muutosta arkeen. Viittomakielen rekisteröinti äidinkieleksi on ollut vähäistä, koska sillä ei ole uskottu olevan vaikutuksia palvelujen

saantiin. Suurin osa lienee vaihtanut viittomakielen äidinkieleksi ilmaistakseen kuulumista kyseiseen kieli- ja kulttuuriryhmään. Viittomakielten rekisteröintiin kannustaminen on jatkossakin tärkeää, jotta viranomaiset saavat tiedon tarpeista palvelujen kehittämisen käynnistämiseksi.

Malli B ei toisi viittomakieltä käyttäville edellä kuvattuja positiivisia seurauksia. Lisäksi pidämme siinä käytettyä käsitettä ”kotikieli” paitsi epämääräisenä, myös sävyltään vähättelevänä. Sen vuoksi tällaisen sanan käyttöä muutenkin heikosti arvostettujen vähemmistökielten osalta ei voi pitää hyvänä.

Selvityksessä on arvioitu vaikutuksia viranomaisten toimintaan. Mitä muita mahdollisia vaikutuksia usean kielen merkitsemisellä väestötietojärjestelmään olisi viranomaisille. Pyydämme teitä erottelemaan vastauksessanne malli A:n ja mallin B:n arvioidut vaikutukset.

Vähäisestä viittomakieliin liittyvästä säätelystä johtuen myös viittomakieltemme tilastointi on tällä hetkellä puutteellista. UNESCO on käynnistänyt ensimmäisen kansainvälisen selvityksen maailman kielistä syksyllä 2018 (ks. <http://uis.unesco.org/en/news/unesco-survey-world-languages-launched>). Kyseistä kartoitusta varten olemme arvioineet Kelan tulkkauspalvelun käyttöä koskevan tilastotiedon avulla Suomen osalta viittomakieltä käyttävien määräksi noin 5.500 (josta kuuroja viittomakielisiä 3000 ja kuulevia 2500).

Olisi tärkeää sisällyttää viittomakielet rekisteröitävien kielten valikkoon siten, että niitä voidaan tarkastella osana koko maan kielivariantia. Tällä hetkellä Suomessa käytettäviä viittomakielisiä tilastoidaan manuaalisesti, mikä jättää kielet marginaaliin. Tätä ei viittomakielilain näkökulmasta voida pitää hyväksyttävänä menettelynä. Suomessa viranomaisten tietojärjestelmät käyttävät yhä suppeita ISO 639-1- ja ISO 639-2 -koodausjärjestelmiä kielten identifioimiseen. Näistä ISO 639-1 ei sisällä mitään koodia viittomakielille ja ISO 639-2 ainoastaan koodin sgn, jolla viitataan kieliryhmään ”viittomakielet” (viittomakielet-ryhmä ei siis koostu sukulaiskielistä vaan kielistä, joiden modaaliteetti on visuaalis-gesturaalinen). Uudempi ja edellisistä huomattavasti tarkempi ISO 639-3 sisältää jo koodit suomalaiselle viittomakielelle (fse) ja suomenruotsalaiselle viittomakielelle (fss), ja tämän lisäksi 142 muulle viittomakielelle. Viittomakielten näkökulmasta on siis itsestään selvää, että kielten rekisteröimisessä viranomaisten tietokantoihin tulisi siirtyä käyttämään ISO 639-3 -järjestelmää.

Uusi ja laajempi tietopohja helpottaisi viranomaisten mahdollisuutta ennakoida viittomakielisten palveluiden tarvetta ja järjestää palvelut tarkoituksenmukaisesti. Tällä hetkellä viittomakielen merkitseminen äidinkieleksi on suhteellisen harvinaista, joten palvelutarpeen arviointia järjestelmätasolla ei juurikaan tehdä.

Ehdotettu malli A helpottaisi myös kaksi- ja monikielisten viittomakieltä käyttävien tilannetta yksilötasolla, mikä täytäntöönpanon alkuvaiheen jälkeen helpottaisi myös viranomaisen taakkaa. Viittomakielisen palvelun tarpeeseen vetoaminen asiointitilanteissa ym. oletettavasti vähenisi, jos palvelujärjestelmä tunnistaisi asiakkaan ennalta. Tällöin viranomaisella olisi tilanteisiin tarvittavat ohjeet, mikä vähentäisi viranomaisen epävarmuutta vastuustaan ja velvollisuuksistaan sekä

tehostaisi toimintaa myös operatiivisella tasolla esimerkiksi tulkkauksen järjestämisen suhteen. Tällä olisi vaikutuksia mm. potilasturvallisuuteen ja asiain sujuvuuteen jne. Samalla vähenisi myös viittomakielisen asiakkaan tämänhetkinen taakka tulkkauksen järjestämisen varmistelusta ehkä useinkin viranomaisstahon kesken. Koska viittomakielisiä palveluja on saatavilla äärimmäisen vähän, tulkkauksen arviomme mukaan viittomakielisten eniten käyttämä palvelu, joten asia ei ole vähäpätöinen.

Kuurojen Liitto ry on tietoinen siitä, ettei äidinkielen merkintä automaattisesti luo oikeutusta mainitulla kielellä annettaviin palveluihin. Kielten rekisteröinnistä on lakimuutoksen toteututtua tiedotettava asianmukaisesti myös viittomakielillä, jotta vältetään se, että uudistuksesta aiheutuisi yhteisölle ylisuuria odotuksia. Lisäksi tiedotusta ja neuvontaa tullaan tarvitsemaan käsitteiden "äidinkieli", "oma kieli", "kotikieli", "kaksikielinen", "monikielinen", "rinnakkaiskielinen" jne. määrittelyyn liittyen.

Mitä taloudellisia vaikutuksia usean kielen merkitsemisellä väestötietojärjestelmään olisi teidän kannaltanne? Pyydämme teitä erottelemaan vastauksessanne malli A:n ja mallin B:n arvioidut vaikutukset.

Mallin A osalta kustannuksia syntyisi väestötietojärjestelmään tehtävistä muutoksista, joilla viittomakielet lisättäisiin muiden kielten kanssa samaan kielivalikkoon kuuluviksi kieliksi. Tämän jälkeen kustannuksia syntyisi viittomakielille käännetyistä tiedotteista, neuvonnasta ja kielten rekisteröintiin liittyvistä ohjeista tms. Koska viranomaissektorin viittomakieleen liittyvä osaaminen on heikkoa, Kuurojen Liitto ry on hyvin todennäköisesti konsultoivassa roolissa uudistuksen eri vaiheissa, jolloin henkilöresurssien käytöstä syntyy työvoimakustannuksia. Viranomaistoimintaan liittyvien kustannusten korvauksista tulee neuvotella erikseen. Liiton oman, järjestölähtöisen viestinnän tehostamisesta tämänkaltaisen uudistuksen yhteydessä liitto vastaa järjestöavustustensa turvin.

Kun viranomaisten tietoisuus viittomakielen merkityksestä vähitellen lisääntyy, kustannuksia voi syntyä sitä mukaa kuin lainsäädäntöön tehdään muutoksia ja palvelujen täytäntöönpano käynnistyy. Nämä välilliset kustannukset eivät johdu yksinomaan tästä uudistuksesta, joten niiden kustannukset tulee arvioida aikanaan erikseen.

Mikä selvitetystä vaihtoehdoista olisi teidän mielestänne paras malli toteutettavaksi?

Malli A

Kirjoittakaa tähän, jos teillä on muuta lausuttavaa

Usean kielen rekisteröiminen väestötietojärjestelmään ei ole merkitykseltään vain symbolinen. Sen avulla viittomakielet pääsisivät muiden kielten joukkoon viittomakielilain ja YK:n vammaisyleissopimuksen (mm. artikkelit 2 ja 21) tarkoittamalla tavalla. Viranomaisten tietoisuuden lisääntyessä viittomakielilain 3 §:ssä annettua viranomaisen edistämismääräystä alettaisiin

noudattaa nykyistä paremmin. Ajanoloon tietoisuuden lisääntyminen johtaisi toivottavasti myös aineellisiin muutoksiin keskeisimmissä säädöksissä.

Viittomakieliä on kohdeltava yhdenvertaisesti muiden kieli- ja kulttuuriryhmien käyttämien kielten rinnalla. Lisäksi viittomakieliämme on kohdeltava yhdenvertaisesti myös keskenään. Suomenruotsalaisen viittomakielen käyttäjien mahdollisuudet käyttää äidinkieltään ovat erittäin heikot, joten tilannetta tulee helpottaa kaikin mahdollisin keinoin.

Selin-Grönlund Pirkko
Kuurojen Liitto ry